

Топузов О.М.,

*доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України,
директор Інституту педагогіки НАПН України
Інститут педагогіки НАПН України
orcid ID: 0000-0001-7690-1663*

ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ОСВІТІ

Анотація. Висвітлено важливість засобами освіти формувати патріотизм і національну ідентичність у дітей і молоді України, що корелює із державною політикою України щодо протидії ворожій історичній політиці та реалізації завдань консолідації суспільства на основі спільної історії.

Ключові слова: історична пам'ять, національні інтереси, патріотизм, національна безпека, інформаційна війна.

У контексті виконання завдань, окреслених у Стратегії національної безпеки України, посилюється й актуалізується роль освітньої сфери. Адже формування національної ідентичності є визначальним національним інтересом, окресленим у стратегічних завданнях згаданого документу, а забезпечити її належне формування особливо у молодого покоління українських громадян покликана й освіта. Саме освітня галузь є найширшим ретранслятором політики держави у галузі минулого [4].

Із початком агресивної війни РФ проти України посилюється нагальність розроблення дієвих засобів формування у громадян України патріотизму і україноцентованої національної самоідентифікації: «Метою державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є досягнення єдності в українському суспільстві шляхом подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального характеру на основі європейського та євроатлантичного курсу» [1]. Тому формування історичної пам'яті, прищеплення національних традицій, створення в уяві молоді етнонаціональних образів, плекання сприйняття себе нащадком славного європейського народу та європейської цивілізації у цілому – це провідні напрями освітньої і виховної

роботи сучасних освітян у закладах освіти всіх рівнів. Однак історико-патріотична орієнтація роботи з дітьми дошкільного і шкільного віку є найбільш ефективною, бо у ці вікові періоди в особі найглибше вкорінюється – спочатку на емоційно-образному, а згодом на ментально-свідомісному рівні – розуміння, ідентифікування себе громадянином України, тобто національна ідентичність.

Політика уряду України у галузі ставлення до минулого, відображена у таких документах, як Постанови Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв», що оновлюються та оприлюднюються кожного року; Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2023), низка Законів України про декомунізацію, прийнятих 2015 р., а також у затвердженій МОН України «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України» (2022) [1-6].

Положення цих та інших тематично близьких документів спрямовують освітян на протидію дезінформації, поширюваній країною-агресором у галузі історії нашої Батьківщини, розпалюванню національної, міжетнічної, релігійної ворожнечі та ненависті. Водночас згадані документи стимулюють до розширення й активного пропагування практики збереження у суспільній свідомості українців пам'яті про значущі події національного минулого, про видатних історичних осіб. Актуальними стають практики комеморації або спільного пам'ятання, спільного вшанування, що є й актами передачі дітям та молоді світоглядно значущої інформації про минуле народу, нації, є актами спільного переживання й утворення спільних спогадів. Емоційному забарвленню історичної пам'яті сприяє вироблення ритуалів увічнення, вшанування, святкування знакових для нації та держави осіб і подій, заснування «місць пам'яті». Усе згадане істотно впливає на вкорінення в свідомості дітей (починаючи з віку дошкільця) та молоді національної ідентичності і почуття патріотизму, а також є протидією у веденні інформаційної війни з ворожою історичною політикою.

Підтримання невикривленої або незаангажованої моделі історичної пам'яті забезпечує підтримання безперервної етнічної еволюції, передачу прийдешнім поколінням накопиченого багатства національних цінностей. Наголосимо, що формування національної ідентичності громадян є визначальним національним інтересом будь-якої суверенної країни і детермінує її політику та необхідні

запобіжні дії щодо протидії фальсифікації або викривленню історії свого народу. Навіть в країні зі стабільною громадянською ідентифікацією, якою є США, на державному рівні, в офіційній доповіді про невідкладні завдання національної безпеки №68 (2012) було визнано, що «розуміння історії, політики, культури і традицій є важливим для громадянської позиції і критично значущим для усвідомлення того, хто є союзниками, а хто – супротивниками Америки» [8].

Водночас в умовах відкритого інформаційного суспільства пам'ять є ресурсом суспільного діалогу, який забезпечує багатосторонню комунікацію різних груп і верств населення, пошуки можливостей порозуміння, що особливо важливо для консолідації нашого суспільства в умовах війни.

Сучасні українські політологи констатують, що в обставинах війни проти РФ серед українців фіксується сплеск патріотичних настроїв, а путінська війна як ніколи об'єднала українців. Тому, наприклад, з початком гарячої фази російсько-української війни українсько-американська дослідниця-політолог О. Шевель (2022) визнає доцільним встановлення уніфікованого україноцентрованого режиму пам'яті [7].

У цьому контексті найвагомішими чинниками формування історичної пам'яті в освіті виступають навчальні предмети і дисципліни суспільствознавчої галузі знань, у першу чергу історії, а також українська мова і література, географія. Для нас, педагогів і викладачів, чи не найголовнішою функцією цих галузей знань є те, що вони – дієвий інструмент виховання у дітей та молоді патріотичних і громадянських почуттів, вони відіграє посутню роль у їхній соціалізації у дусі етнонаціональної ідентичності.

Якщо пригадати пророчі слова великого історика і державного діяча Михайла Грушевського про те, що «Завдяки історичній пам'яті людина стає особистістю, народ – нацією, країна – державою», то для нас, освітян, першочерговим завданням стає доцільно організований і національно орієнтований навчальний і виховний процес молодого покоління патріотів своєї держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Від 13.12.2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (Зчитано 10.05.2024).

2. Закони України про декомунізацію (всі – 2015 р.): Закони України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» (закон № 314-VIII); Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939–1945» (закон № 315-VIII); Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» (закон № 316-VIII); Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» (закон № 317-VIII) (Зчитано 10.05.2024).
3. Закон України «Про національну безпеку України» (згідно з чинною редакцією 31.03.2023). <https://ips.ligazakon.net/document/t182469> (Зчитано 10.05.2024).
4. Указ Президента України №56/2022 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (Зчитано 10.05.2024).
5. Стратегія інформаційної безпеки. Затверджено Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. Урядовий кур'єр. 2021. № 251. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>. (Зчитано 20.04.2024).
6. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України 06.06.2022 року №527. <https://lpnu.ua/viddil-molodizhnoi-polityky-ta-sotsialnoho-rozvytku/kontseptsiiia-natsionalno-patriotichnoho> (Зчитано 20.04.2024).
7. Шевель, О. (2022). Демонтаж пам'яті. <https://uamoderna.com/demontazh-pamyati/shevel-memory-wars> (дата звернення: 21.04.2024). URL: <https://uamoderna.com/demontazh-pamyati/shevel-memory-wars>.
8. Klein, Joel I. and Rice, Condoleezza and Levy, Julia C. (2012). U.S. Education Reform and National Security (Independent Task Force Report No. 68). New York: Council on Foreign Relations Press.